

К.Л. Багрій, к.е.н., доцент,

<https://orcid.org/0000-0002-3516-9565>

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

ІНТЕРАКТИВНЕ ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація

Зростаючі потреби суспільства у висококваліфікованих, інтелектуально розвинених, конкурентноздатних фахівцях-професіоналах висувають нові вимоги до вдосконалення фахової підготовки студентів вищої освіти. Оптимізація професійного становлення майбутніх фахівців зумовлює використання інноваційних педагогічних підходів, зокрема тих, які базуються на таких пріоритетах, як процесуальність, полілогічність і діалогічність міжособистісної взаємодії, активізація мисленнєвої діяльності, створення умов для саморозвитку студентів для їхньої подальшої самореалізації в професійній діяльності. Адже освіта є такою галуззю соціальної сфери, де стійкий розвиток інноваційної діяльності має розглядатися як процес відтворення людського капіталу на розширеній та інноваційній основі. Такими педагогічними інноваціями є інтерактивні методи навчання.

Статтю присвячено вивченню проблеми підвищення рівня якості професійної підготовки майбутніх фахівців шляхом застосування інтерактивного навчання. Визначено сутність інтерактивного навчання, охарактеризовано основні методи роботи за умов активних форм навчання. Розкриті особливості та переваги інтерактивного лекційного заняття як одного з сучасних напрямів розвитку активного навчання майбутніх фахівців. Проаналізовані основні види інтерактивних лекційних занять, що використовуються у вищій школі з метою підвищення рівня якості освітнього процесу.

Ключові слова: інтерактивне лекційне заняття, активні методи навчання, студенти, викладач, діалог, проблемна лекція, бінарна лекція.

Konon Bagrii, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

<https://orcid.org/0000-0002-3516-9565>

Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE, Chernivtsi

INTERACTIVE LECTURE LEARNING AS A MEANS OF ENHANCING THE LEVEL OF QUALITY OF EDUCATIONAL PROCESS

Summary

The growing needs of the society in highly skilled, intellectually developed, competitive professionals-professionals put forward new requirements for improving the professional training of students of higher education. Optimization of the professional formation of future specialists in

PROBLEMS OF EDUCATION AND METHODS OF TEACHING IN HIGHER EDUCATION

the process of professional training determines the use of innovative pedagogical approaches, in particular those based on such priorities as processuality, polylogy and dialogicity of interpersonal interaction, activation of mental activity, creation of conditions for self-development of students for their further self-realization in professional activity. After all, education is such a branch of the social sphere, where sustainable development of innovation activity should be considered as a process of reproduction of human capital on an expanded and innovative basis. Such pedagogical innovations are interactive teaching methods.

The article is devoted to the study of the problem of improving the quality of professional training of future specialists through the use of interactive learning. The essence of interactive learning is determined, the main methods of work are described in the conditions of active forms of education. Active learning involves the use of active methods of pedagogical influence, which induces students to mental activity, to display a creative, research approach and the search for new ideas for solving various tasks of educational and research activities. The features and advantages of interactive lecture lessons as one of modern directions of active training of future specialists are revealed. The main types of interactive lecture lessons used in higher education are analyzed in order to improve the quality of the educational process.

The practical value of the paper is to substantiate the use of interactive lectures in the process of preparing future specialists, which promotes the formation of positive interaction between participants in the educational process, which inevitably affects the quality of students' training, activates cognitive activity of students; Helps to identify and develop creative abilities; take into account the professional features of the individual; educate a tolerant, informed citizen; contribute to the best absorption of learning material.

Keywords: interactive lecture sessions, active teaching methods, students, teacher, dialogue, problem lecture, binary lecture.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти передбачають перегляд підходів до організації освітнього процесу. Перед освітою постає завдання формування нового покоління не лише як носія знань, а як генерації з переважаючим творчим мисленням, що здатна використовувати отримані знання й забезпечувати інноваційний розвиток суспільства в цілому. Реалізація інноваційного підходу в освіті має передбачати широке використання в освітньому процесі активних та інтерактивних форм проведення занять. Питома вага таких занять в освітньому процесі має становити 20-30% аудиторних занять, залежно від напрямку підготовки. Таким чином, впровадження інтерактивних форм навчання – одне з найважливіших напрямів вдосконалення підготовки студентів у сучасному закладі вищої освіти. Відповідно змінюється і стратегія викладання у вищій школі: від трансляції студентам готових знань до створення умов для діалогу і активної взаємодії.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Аналіз наукових публікацій з проблеми інтерактивного навчання майбутніх фахівців дає змогу зазначити, що використання інтерактивного навчання у навчально-

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

виховному процесі вищої школи привертає увагу багатьох дослідників, котрі розглядають інтерактивне навчання як інноваційне педагогічне явище і як інструмент освоєння нового досвіду. Так зокрема, Л. Ампілогова, М. О. Леонова [2; 9] досліджують проблему використання інтерактивних технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців у контексті аналізу інтерактивності в освітньому процесі; Л. В. Артемова, К. С. Гіря [4; 5] обґрунтовують доцільність та ефективність використання інтерактивних технологій у курсах навчальних дисциплін у вищій школі; Т. В. Дуткевич [6] розкриває психологічні основи використання інтерактивних методів у процесі підготовки фахівців з вищою освітою; Т. А. Андропова, О. А. Тарасенко, Г. П. П'ятакова [3, 7] обґрунтовують інтерактивну методику та специфіку її застосування у вищій школі; О. Пометун, Л. Пироженко [8] висвітлюють досвід впровадження інтерактивних технологій у вищій школі.

Результатом узагальнення наукових пошуків дослідників стали навчальний посібник, що розкриває активні та інтерактивні освітні технології [1], інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти [10], «Енциклопедія інтерактивного навчання» [11], методичні рекомендації для викладачів вищої освіти [12], тлумачення основних понять і методів інтерактивного навчання [13] та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми.

Аналіз наукових джерел доводить, що проблемі застосування інтерактивних технологій у закладах вищої освіти приділено достатньо уваги в наукових працях. Однак досі не досліджено окремі аспекти застосування інтерактивних лекційних занять як засобу підвищення рівня якості освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців.

Основною **метою** статті є дослідження теоретичних аспектів активного навчання студентів у вищій школі та окреслення можливостей інтерактивного лекційного заняття як засобу підвищення якості освітнього процесу при підготовці майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців викладачами використовуються різні моделі інноваційних технологій навчання студентів. Вчені розрізняють моделі пасивного та активного навчання залежно від участі студентів у навчально-пізнавальній діяльності.

За умов використання моделі пасивного навчання студент виконує роль об'єкта, який повинен засвоїти й відтворити матеріал, наданий йому викладачем, текстом підручника чи іншим джерелом знань.

За умов використання викладачем моделі активного навчання передбачається застосування методів, що стимулюють пізнавальну активність і самостійність студентів. Студент як суб'єкт навчання часто виконує творчі завдання, вступає в діалог з викладачем тощо. Основні методи роботи за умов активних форм навчання: самостійна робота, проблемні та творчі завдання, запитання від студента до викладача й навпаки.

Активне навчання припускає використання активних методів. Це, перш за все, сукупність прийомів і підходів, що відображають форму взаємодії студентів і викладача в процесі навчання. Це способи і прийоми педагогічного впливу, які спонукають студентів до розумової активності, до прояву творчого, дослідницького підходу і пошуку нових ідей для вирішення різноманітних завдань навчальної та науково-дослідницької діяльності.

Одним із сучасних напрямів розвитку активного навчання є інтерактивне навчання.

Поняття «інтерактивний» походить від англійського «interact» («inter» – «взаємний», «act» – «діяти»). Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що розглядає конкретні і прогнозовані завдання. Одне з таких завдань полягає у створенні комфортних умов навчання, за яких студент відчуває свою успішність, свою інтелектуальну спроможність, що робить продуктивним сам процес навчання [12].

У порівнянні з іншими методами інтерактивні орієнтовані на більш широку взаємодію студентів не тільки з викладачем, але й один з одним і на домінування активності студентів у процесі навчання. Активність викладача поступається місцем активності студентів, а завданням викладача стає створення умов для їх ініціативи. Він регулює навчальний процес і займається його загальною організацією, визначаючи загальний напрямок (готує заздалегідь необхідні завдання і формулює питання або теми для обговорення в групах), контролюючи час і порядок виконання наміченого плану роботи, даючи консультації, роз'яснюючи складні терміни, допомагаючи в разі серйозних труднощів [9].

Інтерактивне навчання, як вказують Т. А. Андропова, О. А. Тарасенко [3], – це спосіб активного пізнання, заснований на діалогових формах взаємодії учасників освітнього процесу; навчання, занурене в спілкування, внаслідок якого у студентів формуються навички спільної

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

діяльності. Акцент у такій діяльності робиться насамперед на партнерстві та співуправлінні у взаєминах викладач-студент та студент-студент.

Активні форми і методи нерозривно пов'язані один з одним. Їх сукупність утворює певний вид занять, на яких здійснюється активне навчання. Методи наповнюють форми конкретним змістом, а форми впливають на якість методів. Якщо на заняттях певної форми використовуються активні методи, можна досягти значної активізації освітнього процесу, зростання його ефективності. У цьому випадку сама форма занять набуває активного характеру.

Відмінними рисами активних форм проведення занять є:

- цілеспрямована активізація мислення, коли студент змушений бути активним незалежно від його бажання;
- досить тривалий час активності студентів (упродовж всього заняття);
- самостійне творче вирішення завдань, підвищена ступінь мотивації емоційності студентів;
- взаємодія студентів будується викладачем за допомогою прямих і зворотних зв'язків.

Зупинимся в даній статті на особливостях та перевагах інтерактивного лекційного заняття як одного з сучасних напрямів розвитку активного навчання майбутніх фахівців.

В умовах сьогодення, лекція розглядається педагогами як застаріла форма роботи. Але це не зовсім так. Визначення терміна «лекція», запропоноване Л. Бауером, звучить як навчальна технологія, за допомогою якої викладач, використовуючи певний проміжок часу, усно надає інформацію на певну тему певному колу студентів. За цих умов створюється навчальна ситуація, де основним завданням кожного студента є отримання інформації.

Однак сучасна лекція не повинна зводитися до простої трансляції знань, адже вже на сорок п'ятій хвилині від її початку студенти стають абсолютно неуважні і забувають інформацію, що розкрита на початку лекції [9].

Очевидно, що потрібен перегляд традиційних принципів побудови лекційного заняття, а саме введення інтерактивних прийомів:

1. Активізація індивідуальної або групової роботи студентів під час лекції. Наприклад, замість того, щоб ставити питання і опитати першого студента, який підняв руку, можна попросити всіх поміркувати, обговорити завдання, дозволяючи всім студентам взяти участь в

обговоренні. Однак ставлячи запитання, необхідно точно визначити критерії відповіді, наприклад: «наведіть 2-3 приклади для того, щоб довести свою думку...» або «надайте 4-5 пропозицій для переконання...».

2. Використання інтерактивних видів діяльності. Студенти можуть описувати запропоновані ними моделі, інтерпретувати діаграми, проводити самостійні обчислення, приймати спільні із зазначеної проблеми.

3. Оцінка ступеня засвоєння розглянутого на лекції матеріалу. Опитувати студентів можна й індивідуально. Для цього використовують тестові завдання з одним варіантом відповіді або ж студенти можуть заповнити пропуски в заздалегідь підготовлених варіантах. Такі вправи можна запропонувати в кінці лекції, з метою оцінки розуміння матеріалу студентами, а можна – протягом лекції. Також у кінці лекції студентам можна запропонувати письмово відповісти на кілька питань з пройденого матеріалу, а наступну лекцію почати з обговорення отриманих відповідей.

М. О. Леонова [9] виділяє три основні переваги, що досягаються при застосуванні інтерактивних прийомів на лекції:

- для студентів – відтворюючи суть лекції, вони краще і на більш тривалий період запам'ятовують навчальний матеріал;
- для викладачів – зворотний зв'язок зі студентами дозволяє поліпшити лекцію, зробити її більш зрозумілою;
- для освітнього процесу – виникнення взаємодії – коли викладач не тільки аналізує діяльність студентів, а й змінює свою діяльність відповідно до зроблених висновків.

У процесі інтерактивної лекції студенти мають усвідомити, що викладача можна і потрібно запитувати, що викладач будуватиме свою лекцію відповідно до вимог студентів, що всі незрозумілі аспекти лекції пояснюватимуться і, за необхідності, неодноразово.

Таке розуміння створює атмосферу співпраці під час лекції. Якщо вдається звернути на себе пильну увагу всієї аудиторії, якщо створена особлива атмосфера інтелектуального єднання викладача і студентів, коли можна відчувати кожного свого слухача без винятку, лише тоді можна сказати, що інтерактивна лекція вдалася.

Існують різні види інтерактивних лекційних занять: проблемна лекція, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція-прес-конференція, бінарна лекція, лекція-дискусія, лекція з аналізом конкретних ситуацій, лекція візуалізація і ін. [3].

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

На відміну від змісту інформаційної лекції, яка пропонується викладачем у вигляді відомого, що підлягає лише запам'ятовуванню матеріалу, на проблемній лекції нові знання розкриваються як невідоме для студентів. Отримана інформація засвоюється як особистісне відкриття ще невідомих для студента знань. Протягом лекції мислення студентів «запускається» за допомогою створення викладачем проблемної ситуації. Далі лекція вибудовується як діалог.

Структура проблемної лекції передбачає: створення проблемної ситуації через постановку навчальних проблем; конкретизація навчальних проблем, висунування гіпотез щодо їх вирішення; уявний експеримент з перевірки висунутих гіпотез; перевірка сформульованих гіпотез, підбір аргументів, фактів для їх підтвердження; формулювання висновків; підведення до нових протиріч, перспектив навчання наступного матеріалу; питання (письмові завдання) для зворотного зв'язку, що допомагають коригувати розумову діяльність студентів на лекції.

Лекція з аналізом конкретних ситуацій за формою аналогічна лекції-дискусії, проте, на обговорення викладач вносить не завдання, а конкретну проблемну ситуацію. Студенти аналізують і обговорюють її всією аудиторією. Викладач керує і спрямовує процес обговорення, використовуючи додаткові запитання, питання-провокації, намагаючись підвести аудиторію до правильного колективного висновку або узагальнення. Іноді обговорення проблемної ситуації використовується як пролог до наступної частини лекції, що має на меті зацікавити аудиторію, загострити увагу на окремих аспектах, підготувати до творчого сприйняття навчального матеріалу.

Психологічні та педагогічні дослідження показують, що наочність не тільки сприяє більш успішному сприйняттю і запам'ятовуванню навчального матеріалу, але і дозволяє активізувати розумову діяльність, глибше проникати в сутність досліджуваних явищ [6], показує його зв'язок з творчими процесами прийняття рішень, підтверджує регулюючу роль образу в діяльності людини. Лекція-візуалізація вчить студентів перетворювати усну та письмову інформацію у візуальну форму, що формує у них професійне мислення за рахунок систематизації та виділення найбільш значущих, істотних елементів змісту навчання.

Підготовка даної лекції викладачем полягає в тому, щоб змінити, перекоструювати навчальну інформацію по темі лекційного заняття у візуальну форму для подання студентам через технічні засоби навчання або

вручну (схеми, малюнки, креслення тощо). До цієї роботи можуть залучатися і студенти, у яких у зв'язку з цим формуватимуться відповідні вміння, розвиватиметься високий рівень активності, виховуватиметься особистісне ставлення до змісту навчання. Наприклад, на лекції можуть використовуватися підготовлені студентами заздалегідь слайдові презентації.

Читання лекції зводиться до розгорнутого коментування викладачем підготовлених наочних матеріалів, повністю розкриває тему даної лекції. Цей вид лекції найкраще використовувати на етапі введення студентів у новий розділ, тему, дисципліну.

Великі можливості для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів має лекція-прес-конференція. Ця форма проведення лекції близька за змістом проведення прес-конференцій, тільки з окремими особливостями. Викладач називає тему лекції і просить студентів письмово ставити йому питання за даною темою лекції. Кожен студент має протягом двох-трьох хвилин сформулювати найбільш цікаві запитання, записати їх і передати викладачеві. Потім викладач протягом трьох-п'яти хвилин сортує питання за їх смисловим змістом і починає читати лекцію. Виклад матеріалу будується не як відповідь на кожне поставлене питання, а у вигляді ґрунтовного розкриття теми, в процесі якого формулюються відповідні відповіді. На завершення лекції викладач проводить підсумкову оцінку питань як відображення знань та інтересів слухачів.

Даний вид лекції краще використовувати на початку, в середині і в кінці курсу, що вивчається. На початку вивчення теми основна мета лекції – виявлення кола інтересів і потреб студентів, ступеня їх підготовленості до роботи, ставлення до предмету. Лекція-прес-конференція в середині теми або курсу спрямована на привернення уваги студентів до головних моментів змісту навчального предмета, уточнення уявлень викладача про ступінь засвоєння матеріалу, систематизацію знань студентів, корекцію обраної системи лекційної та семінарської роботи з дисципліни. Основна мета такої лекції в кінці теми або розділу – підбиття підсумків роботи, визначення рівня розвитку засвоєного змісту в наступних розділах.

Лекція із заздалегідь запланованими помилками (як форма заняття) була розроблена для розвитку у студентів умінь оперативно аналізувати професійні ситуації, виступати в ролі експертів, опонентів, рецензентів, виокремлювати неправильну або неточну інформацію.

Підготовка викладача до лекції полягає в тому, щоб закласти в її зміст певну кількість помилок змістовного, методичного або поведінкового

*ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ
ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ*

характеру. Список таких помилок викладач приносить на лекцію і знайомить з ними студентів тільки в кінці лекції. Завдання студентів полягає в тому, щоб під час лекції зазначати в конспекті помилки і назвати їх наприкінці лекції. На розбір помилок відводиться десять-п'ятнадцять хвилин, даються правильні відповіді на питання – викладачем, студентами або спільно.

Одним з розповсюджених видів інтерактивної лекції є бінарна лекція (лекція-дует), яку читають два лектори одночасно. Тут моделюються реальні ситуації обговорення теоретичних і практичних питань двома фахівцями. Наприклад, представниками двох різних наукових шкіл, теоретиком і практиком, прихильником і противником тієї чи іншої концепції тощо. У такому випадку рівень уваги аудиторії значно підвищується, мислення активізується. Від лекторів вимагається відмінна співпраця, вміння взаємно доповнювати один одного, імпровізувати. Важлива і попередня домовленість про розподіл функцій між викладачами.

Окрім того, цей різновид лекції є продовженням і розвитком проблемного викладу матеріалу в діалозі двох викладачів. Для цього необхідно, щоб:

- діалог викладачів демонстрував культуру дискусії, спільного розв'язання проблеми;
- втягував в обговорення студентів, спонукав їх задавати питання, висловлювати свою точку зору.

Переваги такої лекції:

- актуалізація наявних у студентів знань, необхідних для розуміння діалогу та участі в ньому;
- створюється проблемна ситуація, розгортаються системи доказів тощо;
- наявність двох джерел змушує порівнювати різні точки зору, робити вибір, приєднуватися до тієї чи іншої з них, формувати свою;
- виробляється наочне уявлення про культуру дискусії, способи ведення діалогу спільного пошуку і прийняття рішень;
- розкривається професіоналізм педагога, його вміння та навички, глибина знань.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, проведена з позицій інтерактивного навчання сучасна лекція повинна: бути проблемною за змістом і проведенням; бути гнучкою по структурі, даючи можливість лектору вносити корективи під час занять, з урахуванням відповідної реакції студентів,

одержуваної на основі зворотного зв'язку; проводиться викладачем, який прагне до оволодіння ораторським мистецтвом, але орієнтованим не стільки на монолог, скільки на дискусію, діалог зі студентами.

Використання викладачем різновидів інтерактивних лекційних занять сприятиме розв'язанню проблем комунікативного, пізнавального та виховного характеру: розвиватимуть уміння й навички спілкування, встановлювати емоційний контакт із співрозмовниками, навчатимуть студентів працювати в команді, зважати на думки та висловлювання інших тощо.

Перспективою подальших розвідок після дослідження побудови лекційного заняття шляхом введення інтерактивних прийомів є детальне розкриття суті та ефективності використання бінарних лекційних занять як форми реалізації інтегрованого навчання у вищій школі.

Список використаних джерел:

1. Активные и интерактивные образовательные технологии (формы проведения занятий) в высшей школе [Электронный ресурс] : учеб. пособие / Т. Г. Мухина. – Н. Новгород : ННГАСУ, 2013. – 97 с. – Режим доступа : www.nngasu.ru/education/high_education/education_manual.pdf.
2. Ампілогова Л. Інтерактивність в навчальному процесі [Текст] / Лариса Ампілогова // Завуч. – 2004. – № 30. – С. 1–3.
3. Андропова, Т. А. Активные и интерактивные формы проведения занятий для бакалавров и магистров [Текст] / Т. А. Андропова, О. А. Тарасенко // Юридическое образование и наука. – 2013. – № 2. – С. 33-37.
4. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи: інтерактивні технології в курсах навчальних дисциплін [Текст] : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. В. Артемова. – К. : Кондор, 2008. – 272 с.
5. Гіря К. С. Впровадження інтерактивних форм навчання у вищому навчальному закладі [Текст] / К. С. Гіря // Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Ялта, 20-22 вересня 2007 р.). – Ялта : РВВ КГУ, 2007. – Ч. 1. – С. 36-40.
6. Дуткевич Т. В. Психологічні основи використання інтерактивних методів навчання у процесі підготовки спеціалістів з вищою освітою [Текст] / Т. В. Дуткевич // Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003. – С. 26–33.
7. Інтерактивні методики та специфіка їх застосування у вищій школі [Текст] : метод. посіб. для студентів та магістрів гуманіт. спеціальностей / За ред. Г. П. П'ятакова. – Тернопіль : Тернопільський держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2002. – 21 с.
8. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід [Текст] : метод. посіб. / О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : А.П.Н., 2002. – 136 с.
9. Леонова М. О. Лекционный метод преподавания. Интерактивные лекции [Электронный ресурс] / М. О. Леонова // Вестник КАСУ : онлайн версия журн. – 2008. – № 2. – Режим доступа : www.vestnikkafu.info/journal/14/538/.
10. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології [Текст] : інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с.

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

11. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання [Текст] / О. І. Пометун. – К., 2007. – 144 с.
12. Реутова Е. А. Применение активных и интерактивных методов обучения в образовательном процессе вуза [Электронный ресурс] : метод. рекомендации для преподавателей Новосибир. ГАУ / Е. А. Реутова. – Новосибирск : НГАУ, 2012. – Режим доступа : nsau.edu.ru/file.
13. Скрипник М. Інтерактивне навчання: основні поняття [Текст] / М. Скрипник // Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання. – К. : Ред. загальнопед. наук, 2005. – С. 30–44.

References:

1. Mukhina, T.G. (2013). Active and interactive educational technologies (forms of conducting classes) in higher education. Available at: www.nngasu.ru/education/high_education/education_manual.pdf. (Accessed 17 April 2019) (in Russ.).
2. Ampilogoვა, L. (2004) Interactivity in the educational process. *Zavuch [Tutorial]*, no. 30, pp. 1-3 (in Ukr.).
3. Andronova, T.A., Tarasenko, O.A. (2013). Active and interactive forms of conducting classes for bachelors and masters. *Yurydycheskoe obrazovanye i nauka [Legal education and science]*, no. 2, pp. 33-37 (in Russ.).
4. Artemova, L.V. (2008). *Pedahohika i metodyka vyschoi shkoly: interaktyvni tekhnologii v kursakh navchal'nykh dystsyplin* [Pedagogy and methodology of high school: interactive technology in courses of primary disciplines], Condor, Kyiv (in Ukr.).
5. Giryа, K.S. (2007). Introduction of interactive forms of study at a higher educational institution. *Profesionalizm pedahoha v konteksti Yevropejs'koho vyboru Ukrainy [Professionalism of the teacher in the context of Ukraine]*, Ch.1, pp. 36-40 (in Ukr.).
6. Dutkevich, T.V. (2003). Psychological foundations of the use of interactive teaching methods in the process of training of specialists with higher education. *Vykorystannia interaktyvnykh metodiv ta mul'tymedijnykh zasobiv u pidhotovtsi pedahoha [Interactive methods of training and multimedia teaching]*, pp. 26-33 (in Ukr.).
7. Pyatakova, G.P. (2002). *Interaktyvni metodyky ta spetsyfika ikh zastosuvannia u vyschij shkoli* [Interactive methods and the specifics of the congregation at the highest schools], Ternopil State. ped Untitled V. Hnatyuk, Ternopil (in Ukr.).
8. Pomētun, O., Pirozhenko, L. (2002). *Interaktyvni tekhnologii navchannia: teoriia, dosvid* [Interactive technology: theory, dosvid]. A.P.N., Kyiv (in Ukr.).
9. Leonova, M.O. (2008). Lecture method of teaching. Interactive lectures *Vestnik KASU [KASU Bulletin]*, online version of the journal. Available at: www.vestnikkafu.info/journal/14/538/ (Accessed 25 April 2019) (in Russ.).
10. Podlasii, I.P. (2004) *Praktychna pedahohika abo try tekhnologii* [Practical pedagogy abo three technologies], Publishing House "Word", Kyiv (in Ukr.).
11. Pomētun, O.I. (2007). *Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia* [Encyclopedia of Interactive Navigation], Kyiv (in Ukr.).
12. Reutova, E.A. (2012). *The use of active and interactive teaching methods in the educational process of the university*. Methodical recommendations for teachers of Novosibirsk. Available at: nsau.edu.ru/file (in Russ.).
13. Skrynyk, M. (2005). Interactive Learning: The Basic Concepts. *Ihry doroslykh. Interaktyvni metody navchannia [Iгры doroslykh. Interactive Methods]*, pp. 30-44 (in Ukr.).